

IKER
GAZTE
NAZIOARTEKO
IKERKETA EUSKARAZ

I. IKERGAZTE

NAZIOARTEKO IKERKETA EUSKARAZ

2015eko maiatzaren 13, 14 eta 15
Durango, Euskal Herria

ANTOLATZAILEA:
Udako Euskal Unibertsitatea (UEU)

GIZA ZIENTZIAK

Elgoibarko leku izenen argia

A. Pinacho eta N. Alaba

108-114 or.

<https://dx.doi.org/10.26876/ikergazte.i.14>

ANTOLATZAILEA:

BABESLEAK:

LAGUNTZAILEAK:

Elgoibarko leku izenen argia

Alaba, N. & Pinacho, A.

Laburpena

Artikulu honetan azalduko dugun ikerketaren helburua da Elgoibarko hizkuntzaren muga dialektalaren inguruan argi-izpi bat lortzea. Horretarako, 2009tik 2011ra artean Elgoibarren, bertan, bildutako toponimoak ditugu aztergai. Toponimo, leku-izen, horiek denboran zehar (XV.mendetik gaur arte) izan duten eboluzioa ikertu dugu, ondoren, eboluzio horretan oinarrituta zenbait ondorio dialektal atera ditugu. Adierazi beharrekoa da azterketa, nagusiki, toponimo horien lexikoan oinarritu dugula.

Hitz gakoak: muga dialektala, toponimoak, ondorio dialektala.

Abstract

Toponymy is relevant to researchers interested in place names, and their origins, as well as language researchers. This article describes a study about Elgoibar's dialectal boundaries; specifically about toponyms gathered between 2009 and 2011. The aim of the work was to investigate place names from the XV. Century to today, and to analyze their evolution. The study indicated some dialectal conclusions, although it was mainly accomplished from a lexical point of view.

Keywords: toponimy, dialectal boundaries, dialectal conclusions.

1. Sarrera eta motibazioa

Elgoibarko hizkuntzaren muga dialektala edo bertako hizkera zein euskalkiri dagokion ziurtatzea ez da garrantzi gutxikoa, ezta erabat garbia ere. Ezagun da Elgoibarko euskara mendebaldeko eta erdialdeko dialektoan kokatzea ez dela erraza hizkuntzalarientzat. Izan ere, beti ez da dialekto batetik besterako salto nabarmena izaten; askotan, ezaugarriak pixkanaka aldatzen dira.

Hizkuntzalariek izandako arazo horiek kontuan hartzen baditugu, pentsa genezake ezaugarri dialektalen *continuum*a dagoela; ez jauzi nabarmena. Bonapartek, esaterako, Elgoibarko hizkera bizkaieran (egun mendebaldekoa deritzona) barnean sartu zuen. Hona hemen auzi horren inguruan Uriartek 1859ko maiatzaren 14an Bonaparti azalduakoa:

Según prometí a S.A. en mi último he examinado minuciosa y detenidamente el bascuence que se habla en los pueblos de Motrico, Deva, Mendaro, Alzola, Elgóibar, Eibar, Placencia, Vergara, Anzuola y Oñate; y en resumidas cuentas he averiguado que el cálculo, que tiene formado S.A. es exacto. Deva, Mendaro y Motrico deben agregarse al guipuzcoano, y Alzola con Elgóibar y demás pueblos al vizcaíno. En Elgóibar sucede que la parte de la población, que se halla situada hacia Azcoitia, participa algo más del guipuzcoano, pero aún debe agregarse a Vizcaya, aunque esto no acomoda a los guipuzcoanos. (Ruiz de Larrinaga, 1954:83)

Larramendik, berriz, erdialdeko ezaugarriak eta mendebalekoak zituela zioen; Azkuek, hasiera batean -Alzola auzoa izan ezik- mendebaldekoan kokatu zuen, baina, ondoren, gipuzkeran. Zuazok tarteko hizkeratzat hartzen du eta Makatzagak ere, 2010eko tesian mendebaleko zein erdialdeko ezaugarriak batzen dituela dio:

Bi indarren arteko dialektikan ikusten dut Elgoibarko euskara: mendebalekoaren eta erdialdekoaren artean. Bertako berri-emaielen esanetan, “nahaste haundixa” dago gure euskararen. Batzuetan, indartsu eusten zaio mendebaleko ezaugarriari. Beste batzuetan, ahulago, eta gehiago nabaritzen da Koldo Zuazok erdialdeko esaten dion euskalkiaren eragina. (Makatzaga, 2010:58).

Azterketa horien emaitzak eta iritziak aurrean ditugula, artikuluko honen helburua Elgoibarko toponimoek dituzten ezaugarri dialektalak eta izan duten bilakaera ikustea da, bilakaerarik egon bada; toponimoek diakronian izan duten eboluzioa ikertzea. Langintza horren bideari hasiera emateko, 1346tik gaur arte bildutako toponimoetan Elgoibarko muga dialektalean aldaketarik egon den aztertu dugu, bertatik aterarako emaitzek Elgoibarko hizkeraren eboluzioaren berri emango digutelakoan..

2. Arloko egoera eta ikerketaren helburuak

2.1. Elgoibarko hizkera

Herri edo eskualde batean hizkera bat edo beste bat erabiltzearen arrazoiak askotarikoak dira: orografia, komunikabideak, dialekto batekin baino gehiagoren ondoan dagoen... Elgoibarko hizkerari eragin diotenak ere asko dira; gure ustez, ordea, bi dira aipagarrienak: alde batetik, hartu-emanak, eta bestetik, hizkera jasoak eta estandarrak duen eragina. Azken horretan interesgarria da Elizak erabili duen hizkera.

Sarri esan baita Gipuzkoaren lurralde gehiengan, edo osoan, euskara giputza erabili izan dela predikuetan (mendebaleko hizkera duten herrietan ere bai); gutxienez azken mende hauetan. Hona hemen auzi horren inguruan Uriartek 1859ko maiatzaren 14an Bonaparteri idatzitako gutunean azaldutakoa:

Sucedee en todas estas poblaciones que miran con desdén al bascuence de Vizcaya y son muy apasionados al dialecto del Beterri: los sermones pláticas se predicán en ese dialecto de Beterri, y muchísimas personas hacen estudio de este dialecto, por cuyo motivo hacen una mezcla; pero todavía no han podido guipuzcoanizar al vulgo. (Ruiz de Larrinaga, 1954:83).

2.2. Zergatik azterketa diakronikoa

Gure iker jomugan isoglosak ditugu: isoglosak ezaugarri multzo bera duten eremuak banatzen ditu. Beraz, aldaerak, euskalkiak, azpieuskalkiak bereiz ditzake. Batzuetan *continuum* bat markatzen dute, hau da, banaketa horiek ez dira zurrinak izaten; gure ustean, Elgoibarkoa eta ingurukoa izan daiteke adibide. Beste batzuetan, aldiz, banaketa hori markatuagoa izan ohi da.

Kontuan hartuta isoglosek eta, nola ez, hizkerek izan dezaketen bilakabidea, alde batetik, eta Elgoibarko hizkeraren berezitasuna, bestetik, uste dugu azterketa diakronikoa egitea oso baliagarria izan daitekeela; hobeto ulertzeko hizkera horrek izandako norabidea eta egungo joera nagusiak. Gainera, azterketa diakroniko horrek adieraziko liguke ea, herrian isoglosa mugaren aldaketarik egon den ala ez.

2.3. Helburuak

Aipatu bezala, egindako azteketaren xede nagusia da, denboran zehar, Elgoibarko hizkerak izan duen eboluzioa jakitea, horretarako, bertan jasotako toponimoen bilakabidea izango ditugu ikergai.

Bada, leku-izenen azterketa egiteko, taula batzuk erabili ditugu, informazioa modu erraz eta adierazgarrian erakusteko:

Hona hemen taula ¹horiek dituzten atalak:

1. TOPONIMOA: Leku izenaren araututako forma eta zein objektu den adierazi dugu.
2. URTEA: Toponimo guztiak hiru denbora tartetan bereizi ditugu:

---

¹ Artikulu honetara, solik, BARRI eta BERRI osagai lexikoz osatutako toponimoak ekarri ditugu, izan ere, berauen eboluzioa esanguratsuenetarikoa delako.

- Toponimo zaharra: 1346 eta 1500 urte artekoa.
- Tarteko toponimoa: 1500 eta 1900 urte artekoa.
- Toponimo berria: 1900 eta gaur artekoa.

3. AUZOA: Toponimoa Elgoibarko zein auzotakoa den adierazi dugu.

4. ERAK: Denboran zehar toponimo jakin batek bildutako ahozko zein idatzizko erak jaso ditugu.

3. Ikerketaren muina

Jasotako toponimoen lanketa egiteko alor semantikoa jorratuko dugu. Izan ere, aurrez esan dezakegu informazio emankorra atal horren azterketatik lortuko dugula. Bestalde, semantika aztertzean ere, adierazgarriak izan dakizkiguten toponimoak ikertu ditugu, ez guztiak. Hona hemen:

AITZ/ATX, GIBEL/OSTE, BARRI/BERRI, SOLO/SORO eta $A + A > EA/A$

3.1. AITZ eta ATXen ondorioak

AITZ eta ATX toponimoak erkatuta, esan dezakegu ATX-en erabilera jaitsi dela; nabarmena da egun AITZ-en adibideak gehiago direla ATX-enak baino. Bestalde, *Atxolin* (Sallobente-Ermuaranen) eta *Atxuri* (Mendaron) XIX. mendean ditugu dokumentatuta, lehenengoa 1818an eta 1860an bigarrena. Horiek adierazten digutenez, garai hartan, bizkaierak indar handiagoa zeukan gaur egun baino, bizkaierako forma nagusitu baitzen bi toponimo horietan. Ezin aipatu gabe utzi biak ala biak gipuzkeratik gertuago daudela geografikoki eta baita hizkerari dagokionez ere.

3.2. GIBEL eta OSTEren ondoriok

Mitxelenak zioena baieztatzen dute jasotako toponimoek: GIBEL hitza Euskal Herri osoan erabiltzen zen. Gure adibideei begiratu gero, GIBEL osagaia duten toponimo gehienak zaharrak dira, hots, XV. mendekoak. Gainera, GIBEL lehen orain baino gehiago erabiltzen zela erakusten digute gure datuek ere; *Larraguibel* (1809). OSTErekin berriz, kontrakoa gertatzen da. XV. edo lehenagokorik ez dugu jaso eta XIX. ean izugarritzko gorakada izan zuen; *Arregiosteco-bidea* (1841).

3.3. BARRI eta BERRIren ondoriok

BERRI osagai lexikoaz osatutako toponimoak denbora tarte guztietan jaso ditugu; hala ere, berriak eta zaharrak ditugu ehuneko altuenak. BARRIren kasuan, berriz, ez dugu zaharra den toponimorik jaso eta esanguratsua da tartekoak eta berriak direnen alde. Izan ere, 1800 ingurukoak askoz gehiago dira egungoak baino; hau da, BARRI eta BERRI bi aldaerak kontuan hartuz gero, tartekoetan ia BARRIren kopurua erdia da; aldiz, berrietan askoz urriagoa. Horrek adierazten du BARRI aldaerak 1800 inguruan indar handiagoa zuela aurretik eta egun baino.

Kokapenari dagokionez, ezin dugu aipatu gabe utzi BERRI osagaia duten toponimoak garai eta auzo guztietan agertzen direla, baina, *barri* osagaia dutenak ez. 1860. urte inguruan, auzo guztietako adibideak izanik, gertuagoko garaietan, soilik, *Etxeberr*i aldera dutenetan agertzen da BARRI, hau da, mendebalderago dauden auzoetan.

1. Taula. Barri osagaia duten aldaera berriak

Aldaera lexikoa	Urtea /aldiera berria	Auzoa	Erak
Lubarriberri (Aurkintza)	2010	Idotorbe (San Pedro) auzoan	Lubarriberrixa (2010) Lubarrixa (2010) Luarriberri (2011)
Olabarriagako errekatxarkoa (Erreka)	2006	Idotorbe (San Pedro)	Olabarriakoerrekatxarkoa (2006)
Olabarriagako kurutzea (Aurkintza)	2006	Idotorbe (San Pedro) auzoan	Olabarriakokurutzia (2000)

2. Taula. Barri osagaia duten tarteko aldaerak

Aldaera lexikoa	Urtea / tarteko aldaera	Auzoa	Erak
Lubarria (Aurkintza)	1860	Aiastia (San Migel) auzoan	Lubarria (1860), Lubarria (2011)
Lubarribarreneko mintegia (Aurkintza)	1860	Elgoibar (Gipuzkoako udalerrria)	Lugarri-barrenekomideguia (sic) (1860)
Lubarritzarra (Aurkintza)	1792	Idotorbe (San Pedro) auzoan	Lubarritzarra (1792), Lubarria sarra (2010)

3. Taula. Berri osagaia duten aldaera berriak

Aldaera lexikoa	Urtea / aldaera berria	Auzoa	Erak
Lekunberriko erreka (-a) (Erreka)	2000	Urruzuno (Elgoibar)	Lekunberriko erreka (2000)
Lerunberri (Baserria)	2000	Aiastia (Elgoibar)	Lerun berri (2000)
Lubarriberri (Aurkintza)	2010	Idotorbe (Elgoibar)	Lubarriberrixa (2010)
Malagaberri (Baserria)	2006	Mendaro (Gipuzkoako udalerrria)	Malagaberri etxea (2006)
Olasoberri (Baserria)	2010	Idotorbe (Elgoibar)	Olasoberri (2010)
Zelaiberriko punta (-a) (Aurkintza)	2011	Urruzuno (Elgoibar)	Selaiberrikopuntia (2011)

4. Taula. Berri osagaia duten tarteko aldaerak

Aldaera lexikoa	Urtea / tarteko aldaera	Auzoa	Erak
Irunagaberri (Baserria)	1775	Idotorbe (Elgoibar)	Yrunaga-echevarria (1775) Iruna-barri (1930) Iruna berri (2000) Irunaberria (2010)
Iturriberria (-a) (Aurkintza)	1860	Elgoibar (Gipuzkoako udalerrria)	Iturriberria (1860)
Irunagaberri (Baserria)	1775	Idotorbe (Elgoibar)	Yrunaga-echevarria (1775), Iruna-barri (1930), Iruna berri (2000), Irunagaberri (2007)

Santsongo etxeberria (-a) (Baserria)	1832	Azkue (Elgoibar)	Sansongua-echeverri (1832), Santzon etxeberri (2007)
Urruzunoberri (Baserria)	1860	Urruzuno (Elgoibar)	Urruzuno-berri (1860), Urruzunoberri baserria (2006)
Urteagaberri (Baserria)	1860	Aiastia (Elgoibar)	Urteaga (1860), Urteagaberri (2000)
Zirardaetxeberri (Baserria)	1772	Aiastia (Elgoibar)	Zirerdalanueva (1772), Ciredaberri (1860), Ziarda Etxeberri (2011)

5. Taula. Berri osagaia duten aldaera zaharrak

Aldaera lexikoa	Urtea / aldaera zaharra	Auzoa	Erak
Etxeberria (Baserria)	1452	Urruzuno (Elgoibar)	Echeverria (1452), Etxeberri (2010)
Kortaberritxo (Baserria). Sallobente-Ermuaranen dago. Baserri erdia Elgoibarkoa da eta bestea Azkoitiakoa.	1452	Sallobente-Ermuaran (Elgoibar)	Cortaverri (1452), Cortabarri (1811), Cortaberri (1811), Cortaberri (1860), Cortavarri (1860), Kortaberri (2007)
Etxeberria (-a) (Baserria)	1452	Urruzuno (Elgoibar)	Echeverria (1452), Etxeberri (2010)

3.4.SOLO eta SORO ondorioak

SOLO osagaiaren bilakabideari begiratuta, esan genezake 1450 inguruan ez daukagula adibiderik, aldiz, 1860tik aurrera dezente aurkitu ditugula. SOROren kasuan, denbora tarte guztietako adibideak ditugu baina tarteko garai horretan gorakada nabarmena izan bazuen ere, ondoren, asko jeitsi dira bildutakoak. SOLO osagaia dutenen kopurua, aldiz, antzekoa da.

3.5. A +A = A/EA (IA, IE...)ren ondorioak

Datuak begiratuta, argi dago $a + a = ea$ (ia, ie) [Goicoolea de yuso (1452), Ekaitz errekoa (2000)] ezaugarri berria dela Elgoibar aldean, zaharra den bakarra baitugu eta berriak, berriz, asko.

4. Ondorioak

Ikergai ditugun toponimoetatik ateratako emaitzak ikusita, gure iker galderaren erantzuna nahiko argia da: Elgoibarko hizkera osatzen duten zenbait isoglosa denboran zehar aldatu egin dira.

Dena den, ondorio horren azalpena iritsi aurretik esan nahi dugu toponimoetatik informazioa atera daitekeela; toponimoen azterketa diakronikoak gainontzeko lekukotasun idatzirik ez dagoenean eta, testu idatzietan oinarritutako azterketei laguntzeko balio dezakete.

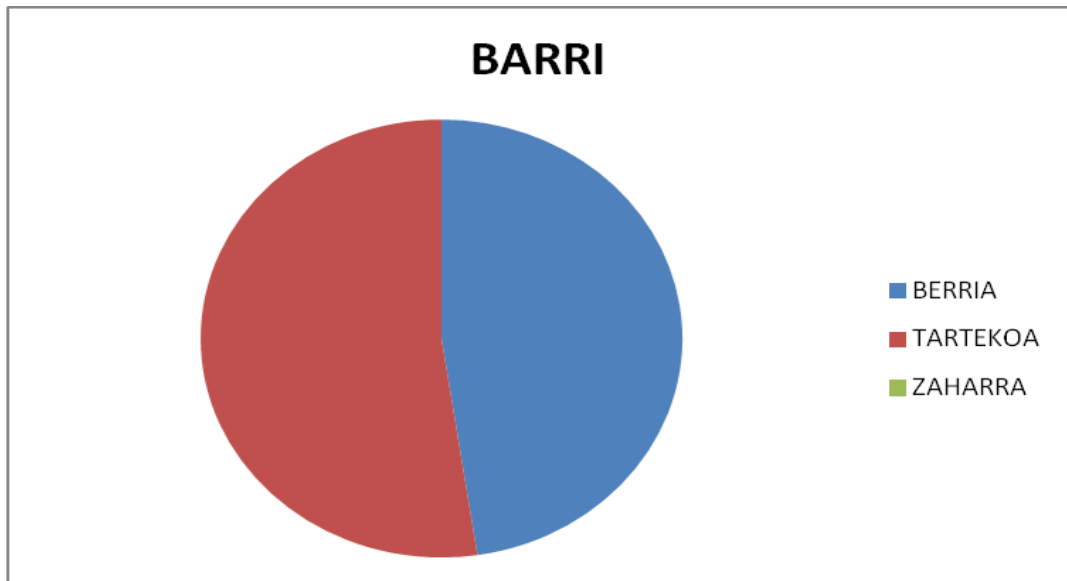
5. Etorkizuna

Aztertu ditugun toponimoetatik ateratako emaitzak adierazten dutenez, Elgoibarren zenbait isoglosa lexiko aldatu da. Horrenbestez, esan genezake, lexikoak mendebaldeko hizkeratik erdialderako joera izan badu, segur aski, hizkerak, bere osotasunean hartuta, bide bera egingo zukeen.

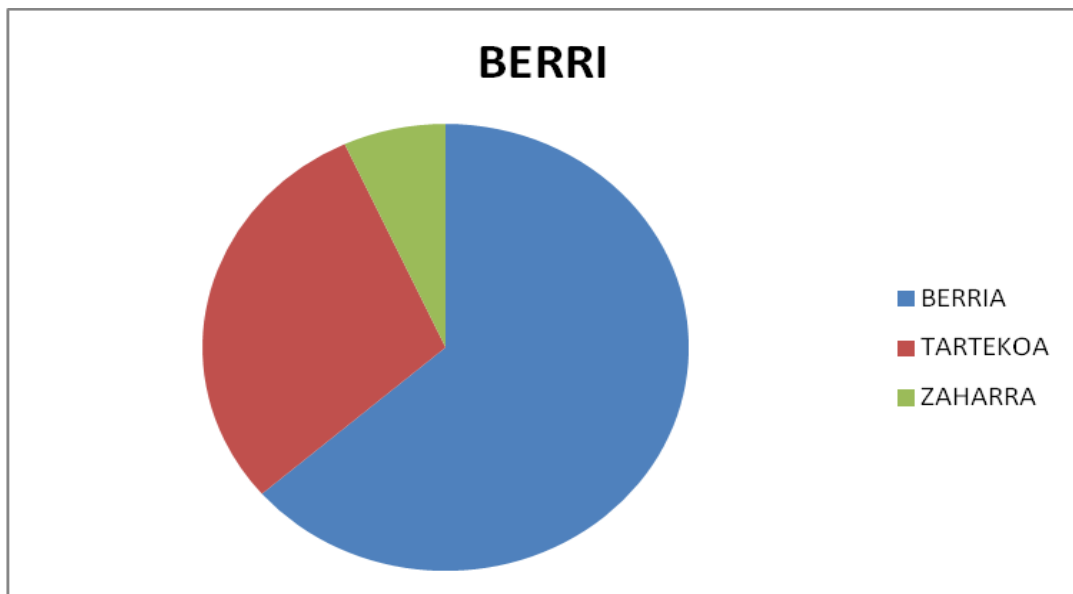
Beraz, ikerlan honen bidez urgaineratu ditugun datuetan oinarrituta, gure ondorio nagusia honakoa da: herriko hizkeraren isoglosa mendebaldeko hizkeratik, denboran zehar, erdialderantz jo du.

Esaterako, oso argigarria da BARRI/BERRI osagai lexikotik atera dugun ondorioa: BARRI aldaerak garai zaharretan eta egungoan baino indar handiagoa zuela tartekoa deitu dugunean, hau da, 1800 urte inguruan. Hona hemen adibide grafikoa:

1. Irudia. Barri osagaia duten aldaerak

2. Irudia. Berri osagaia duten aldaerak

6. Erreferentziak

- Alaba, N. eta Pinacho, A. (2009-2011). Elgoibarko toponimiaren ikerketa.
- Camino, I., (2009), *Dialektologiatik euskalkietara tradizioan gaindi*, Donostia, Elkar argitaletxea.
- Makatzaga, J.M., (2010), *Elgoibarko ahozko euskara*, Bilbo, IKER 25, Euskaltzaindia.
- Ruiz de Larrinaga, J., (1954), Cartas del P. Uriarte al Príncipe Luis Luciano Bonparte in *ASJU 1* [1. aroa]: 35-106.
- Zuazo, K., (1999), *Deba Ibarreko euskeria*, Oñati. Argitaratzaileak: Antzuolako, Aramaioko, Aretxabaletako, Arrasateko, Bergarako, Eibarko, Elgoibarko, Eskoriatzako, Leintz-Gatzagako, Oñatiko eta Soraluzeko Udalak.

